

Автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата эконом. наук: 08.00.05 / Ю.В. Емельяшина / Международный университет в Москве (гуманитарный). – Москва, 2009. – 27 с.

7. Ванг Бо. О финансировании закупок авиатоплива авиакомпании в условиях динамического роста цен // Матеріали 11 міжнародної науково-практичної конференції студентів "Сучасні проблеми глобальних процесів у світовій економіці". – Київ: НАУ, 2007. – С. 74–75.

8. Косарев А.И. Механизм определения потребности авиатоплива в авиакомпании в условиях непредсказуемого роста цен / А.И. Косарев, Бо. Ванг // Материалы международной научно-практической "Модернизация экономики и глобализация: Итоги и перспективы", Ставропольский государственный аграрный университет. – Ставрополь: АРГУС, 2008. – С. 419–426.

Надійшла до редакції 21.03.14

Т. Олешко, д-р техн. наук, проф.,
О. Марусич, асп.

Национальный авиационный университет, Киев

ПОИСК АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ПУТЕЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ АВИАКОМПАНИЙ

В статье рассмотрены основные пути обеспечения экономической стабильности авиакомпании и минимизации рисков, связанных с волатильностью цен на нефть. Исследованы изменения в топливной эффективности самолетов.

Ключевые слова: топливная эффективность, авиакомпания, авиационное топливо, топливные сборы, хеджирование.

T. Oleszko, Doctor of Sciences (Technical), Professor,
O. Marusych, PhD student
National Aviation University, Kyiv

SEARCH THE ALTERNATIVE WAYS OF SUPPORTING IN ECONOMIC STABILITY OF AIR COMPANYY

The main ways of supporting in economic stability of aircompany and the minimize of the risks are discribed in this article. All these questions depend on the oil prices. The changes in fuel efficiency of planes are researched.

Keywords: fuel efficiency, airline, aviation fuel, fuel surcharges, hedging.

УДК 314.3 (477)
JEL J 110

З. Пальян, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ ДРУГОГО ДЕМОГРАФІЧНОГО ПЕРЕХОДУ

В роботі подається порівняльний статистичний аналіз зміни моделі народжуваності і режиму дожиття населення України та окремих східноєвропейських країн. Розроблено сценарії демографічної поведінки українського населення на середньострокову перспективу. Результати статистичного моделювання характеристик відтворення дозволяють не лише оцінити характер і масштаби можливих змін, а і скорегувати стратегію державної демографічної політики України.

Ключові слова: сценарії прогнозу, демографічна поведінка, гіпотетичні показники.

Постановка проблеми. Україна, як і більшість європейських країн, перебуває у стані демографічної зрілості, а впродовж останніх десяти років почала приєднуватись до так званого "другого демографічного переходу". Згідно концепції, розробленої Р. Лестегом та Д. Ван де Каа, такий етап демографічного розвитку постіндустріальних країн супроводжується зміною соціально-демографічних норм поведінки населення, переглядом його життєвих пріоритетів у бік індивідуалізації [3]. Наслідком цього є зміна режиму народжуваності, порядку планування сім'ї та формування шлюбно-сімейних відносин, зокрема поширення незареєстрованих шлюбів, особливо серед молоді, а отже і частки позашлюбних народжень. Характерним є підвищення віку шлюбних партнерів і зменшення лагу віку наречених. Відкладання народження первістків і втілення репродуктивних планів у більш старшому віці призводить до зміни вікового профілю народжуваності, зокрема зміщення модального віку народжень у бік старшого материнського контингенту. Усе це впливає не лише на інтенсивність дітонародження, а і на сталість рівнів народжуваності упродовж певного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджено особливостей перебігу другого демографічного переходу в окремих східноєвропейських країнах присвячено роботи Я. Парадіша [6], С. Захарова [2]. Автори докладно аналізують трансформацію моделі народжуваності, а саме інтенсивності народжень і календаря плідності жінок з урахуванням їхнього шлюбного стану. Зокрема, С. Захаров розробив гіпотези прогнозу сумарного коефіцієнта народжуваності для умовних та реальних поколінь Російської Федерації на 2030 рік. Втім,

слід враховувати, що паралельно зміни відбуваються і у режимі дожиття – подовження середньої тривалості життя поглиблення процесу старіння.

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

Перший і другий демографічні переходи відрізняються характером причинно-наслідкового зв'язку двох складових природного відтворення. Якщо за першого демографічного переходу регулятором відтворювальних процесів виступала смертність (низька смертність спричинила падіння народжуваності), то другий перехід супроводжувався, у першу чергу, зміною режиму народжуваності і порядку формування шлюбно-сімейних відносин. Довготривале збереження вкрай низького рівня народжуваності, що не забезпечує простого відтворення, призводить до старіння населення, тобто зростання частки населення з більш високою смертністю.

Укорінення зазначених процесів формує доволі стійку в часі модель відтворення населення, здебільшого з нульовим або від'ємним природним приростом. Втім, сучасний процес еволюції режиму відтворення в різних країнах має свої особливості, зокрема різний перебіг і тривалість. У більшості країн Східної та Південної Європи, спостерігається повторення фаз зміни характеру відтворення населення з певним часовим лагом. Україна теж демонструє трансформацію моделі народжуваності, шлюбності та режиму дожиття. Як і у більшості країн Східної, Центральної та Південної Європи в Україні впродовж останніх двадцяти років рівень народжуваності не забезпечує простого відтворення поколінь і за існуючого режиму смертності не стримує процес депопуляції. Втім, як показує порівняльний динамічний аналіз, кардинальні зміни в Україні відбуваються з 5-ти

або 9-ти річним відставанням від сусідніх східноєвропейських країн. Постає питання, наскільки сценарії перебігу демографічних змін країн, що мають спільну з Україною передісторію соціально-економічних перетворень, схожі усталені релігійні, етнічні традиції та ідеологічні засади, імовірні для нашої держави. Інакше кажучи, чи можна очікувати, що українське населення в майбутньому підпорядкуватиметься східноєвропейським закономірностям відтворення і, які демографічні наслідки чекатимуть Україну?

Метою статті є побудова різноваріантних сценаріїв прогнозу демографічної поведінки українського населення з огляду на сучасні моделі відтворення населення східноєвропейських країн.

Виклад основного матеріалу. Дослідження еволюції демографічних процесів на східноєвропейському просторі упродовж останніх двадцяти років виявляє схожість і водночас особливості їхнього перебігу в країнах об'єднаних не лише географічною близькістю, а історичною спільністю соціально-політичних систем. До числа таких країн належать: Білорусь, Болгарія, Молдова, Польща, Російська Федерація, Румунія, Словаччина, Угорщина, Україна та Чеська Республіка. Втім, на характер демографічної поведінки населення впливає також його етнічні, культурні, релігійні традиції і спосіб життя. Зокрема, слов'янським народам історично притаманні певні виражені стандарти шлюбно-сімейної і дітородної поведінки, що регулюються релігійно-

етичними канонами. Окрім того, на сучасні процеси дожиття та плідності значною мірою впливає статеві вікова структура населення, яка була деформована Другою Світовою війною, зокрема втратою чоловічого населення старших вікових груп та дефіцит поколінь, народжених під час війни і їхніх нащадків. Усе це дозволяє обмежити коло порівняння країн, зокрема в подальшому розглядатиметься сім держав: Білорусь, Болгарія, Польща, Російська Федерація, Словаччина, Україна та Чеська Республіка.

Аналіз тенденцій демографічних процесів здійснюється за історичний проміжок, що охоплює кардинальну трансформацію соціально-економічної та політичної системи країн колишньої РЕВ (рада економічної взаємодопомоги), а саме 1990-2010 роки. Упродовж останнього двадцятиріччя соціально-економічні, в тому числі і демографічні зміни відбувались нерівномірно. Цікаво прослідкувати за основними відтворювальними параметрами поетапно упродовж чотирьох п'ятирічних періодів: 1990-1995, 1995-2000, 2000-2005 і 2005-2010 роки.

Узагальнюючим показником інтенсивності відтворення населення є коефіцієнт природного приросту. Як показують дані рис. 1 усі країни переживали тривале скорочення природного приросту з переходом до нульового (Польща, Словаччина) та різної інтенсивності від'ємного приросту. Власне, лише Словаччині вдалося не перетнути нульову позначку приросту.

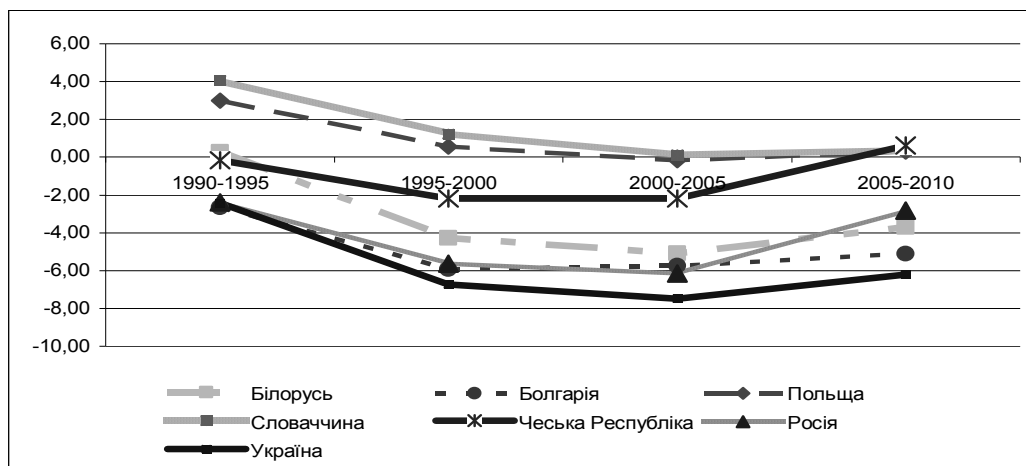

Рис.1. Динаміка коефіцієнту природного приросту у східноєвропейських країнах, 1990-2010 рр.

*Джерело: побудовано автором за даними відділу народонаселення ООН UN Population Division World Population Prospects: The 2010 Revision: <http://www.unpopulation.org>.

Очевидним є практично повний збіг траєкторій падіння природного приросту населення України та Білорусі, яке упродовж п'ятнадцятирічного періоду перебувало в групі з надзвичайно низькими рівнями народжуваності і мало схожу статеву-вікову структуру, спотворену наслідками Другої світової війни. Втім, Україна вирізняється на загальному фоні масштабами та довготривалістю природних втрат, підсилених загостренням соціально-економічної та політичної кризи.

В усіх країнах пострадянського простору, а також в Болгарії та Чеській Республіці природні втрати населення стрімко наростали упродовж п'ятнадцяти років, а період 2000-2005 рр. був найтяжчим і характеризувався значним перевищенням смертності над народжуваністю, що спричинило падіння усіх країн до так званої "демографічної ями". Це, в першу чергу, відбувалося внаслідок зміни режиму народжуваності, зокрема інтенсив-

ного скорочення рівня народжуваності серед умовних поколінь. Усі країни мали надзвичайно низьку народжуваність, а в Україні та Чехії цей показник ледве перевищував одну дитину, народжену кожною матір'ю умовного покоління. Втім, супернизька народжуваність двотисячних років слугувала низьким стартом для стрибкоподібного зростання в наступному п'ятиріччі (2005-2010 рр.). Дивовижний феномен переходу від критично низького рівня до показника, що наблизився до 1,5 дитини демонструють Чехія і Болгарія, де активно запроваджувалась політика економічної підтримки сімей.

Для реальних поколінь післявоєнних років народження (1955-1959, 1960-1965, 1966-1969) також притаманна спільність рівнів народжуваності та динаміка. Зокрема, в Польщі та Словаччині вичерпана плідність зазначених когорт становила відповідно: 2,2; 2,1; 1,94 і 1,98 дитини. Аналогічну близькість рівнів сумарної плі-

дності трьох реальних поколінь демонструють Україна, Білорусь та Росія (1,9; 1,8; 1,6 дитини) [2, с. 3].

В останньому періоді населення країн пострадянського простору також переживають демографічний підйом, спричинений одночасним зростанням народжуваності та зменшенням смертності, у тому числі завдяки поповненню старших вікових груп найменш чисельною когортою народжених під час війни. Неабиякий злет здійснила Росія, хоча і їй за сприятливого демографічного ресурсу поки що не вдалося вибратись із стану звуженого відтворення. Лише три країни "західної частини" Східної Європи (Словаччина, Польща, Чехія) подолали межу від'ємного приросту. Втім, навряд чи і в них можна очікувати на довготривалі інтенсивні позитивні зміни через вичерпання демографічного ресурсу населення внаслідок його постаріння та зменшення частки дітородного контингенту.

Найвищий рівень навантаження населення працездатного віку старшими особами систематично демонструють Болгарія, Україна та Чеська Республіка. До того ж у перших двох країнах і в Польщі найвищі темпи зростання демографічного навантаження. Усе це свідчить про поглиблення процесу старіння та зменшення потенціалу країн для подальшого відтворення у найближчій перспективі. З іншого боку, постаріння населення є своєрідною платою за подовження тривалості життя.

На тлі загальної тенденції зростання середньої очікуваної тривалості життя чітко виокремлюються дві групи країн, де показник набував значень до 70-ти років – пострадянські держави: Білорусь, Росія та Україна, а також вище 70-ти років – держави бывшего соціалістичного табору: Болгарія, Польща, Словаччина та Чеська Республіка. Причому остання країна вирізняється не лише найдовшою тривалістю життя (77 років у середньому за 2000-2005 рр.), а і найвищим темпом її зростання (+6,2 %). У так би мовити змагання між Словаччиною та Польщею на перші позиції вийшла друга країна. Болгарія посідає проміжне місце між "заходом" і "сходом". Вочевидь така диференціація пов'язана із різним рівнем соціально-економічного розвитку країн, життєвих стандартів і добробуту населення. Не дарма за значенням індексу людського розвитку у 2012 році Чеська Республіка посідає 28 місце, Словаччина і Польща відповідно 35 і 39, а Болгарія 57 позицію у світовому рейтингу з числа 94 країн [1, с.144-145].

В другій групі країн практично в унісон поволі зростала тривалість життя України та Білорусі, упритул наблизившись до 70-річного віку і тим самим повернувшись до рівня 1990-1995 рр. Відмінний від усіх країн тренд демонструє Росія із значним скороченням середньої очікуваної тривалості життя до 65 років і стрімким його зростанням до майже 68-років у наступному п'ятирічному періоді. Останніх п'ять років рівні дожиття обох статей в Росії та Україні зрівнялися завдяки швидкому зростанню дожиття російського населення у працездатному віці [5] і через його зниження в Україні. Варта зазначити, що на динаміку повільного зростання середньої очікуваної тривалості життя при народженні українського населення впливало скорочення смертності лише у ранньому дитячому віці (0-5 років) та у старших вікових групах. В той же час "болючим" питанням для України залишаються неприродні втрати чоловічого населення активного працездатного віку (30-49 років), смертність яких перевищує жіночу смертність у 3-3,4 рази. Причини чоловічої над смертності в Україні здебільшого криються у способі життя чоловіків, характері роботи та у ставленні до власного здоров'я. Так, у структурі померлих чоловіків молодого і середнього віку найвагомійші місця посідають зовнішні причини (травми,

здебільшого через дорожньо-транспортні пригоди, отруєння і нещасні випадки у стані алкогольного сп'яніння) та інфекційні і паразитарні хвороби (переважно туберкульоз). Тобто поліпшення режиму дожиття населення лежить у площині соціально-економічного становища країни, життєвого рівня і способу життя її населення. Саме це значною мірою пояснює диференціацію показників демографічної поведінки в країнах, які формально відносять до єдиного географічного простору "східноєвропейських держав".

Узагальнюючу картину позицій згаданих країн з точки зору природного відтворення населення можна скласти за допомогою кластерного аналізу. Кластеризація здійснювалась за трьома блоками показників:

- узагальнюючі демографічні показники (коефіцієнти природного приросту, демографічного навантаження дітьми і особами старшого віку; середній вік населення
- інтенсивність дожиття та смертності (середня очікувана тривалість життя при народженні для обох статей; лаг середньої очікуваної тривалості життя чоловіків і жінок; імовірність померти у віці 15-60 років для кожної статі; смертність немовлят);

- дітородна активність жінок (сумарний коефіцієнт народжуваності для умовних та реальних поколінь; середній вік матері для народжень усіх черговостей; внесок плідності жінок віком 20-29 та 30-39 у сумарний коефіцієнт народжуваності; нетто-коефіцієнт відтворення).

Для зменшення варіації показників використовувались їхні середньорічні значення по кожному з чотирьох п'ятирічних періодів (1990-1995, 1995-2000, 2000-2005 і 2005-2010 рр.).

Як видно з рисунку 2, упродовж 1990-2010 рр. згадані країни утворили два сталих угруповання: пострадянські (Білорусь, Російська Федерація, Україна) і про радянські в минулому, а тепер практично усі за виключенням Болгарії – нові члени Євросоюзу. У другій групі найбільшу близькість демонструють Польща і Словаччина, причому цей тандем що п'ять років зберігається незмінним.

Найбільша евклідова відстань характерна для Чеської Республіки і чим далі, тим вона є дужчою. Відокремленість Чехії пояснюється більш високим рівнем і динамікою її соціально-економічного розвитку та більшою орієнтацією на "західні" стандарти життя з огляду на географічне сусідство та етнічні особливості населення. Дещо осторонь від усіх стоїть Болгарія, яка займає проміжну позицію між західними і східними сусідами. Населення Болгарії має режим дожиття майже як у "західних" країнах, а рівень народжуваності та старіння, як у "східних". Україна упродовж 1990-2005 років перебувала "в парі" з республікою Білорусь, маючи майже однакові показники природного відтворення, тривалості життя і смертності немовлят. В останньому п'ятиріччі збільшилась відстань між показниками дожиття населення Білорусі та України і остання об'єдналась в окремий підкластер з Росією. Це відбулося завдяки тому, що по-перше, Росія наздогнала Україну за показниками тривалості життя. По-друге, в Україні, як і в Росії дещо зростає сумарна народжуваність в умовних поколіннях і змінився віковий профіль народжуваності у бік постаріння матерів. Таким чином, характер відтворення населення обох країн став більш подібним. Втім, зміна порядку дітородження, зокрема календаря народжень, поширення позашлюбних народжень в Україні відбувається з деяким відставанням від Росії. З 5-ти річним лагом Україна відстає від Росії і Білорусі за рівнем і темпами зниження смертності немовлят. Окреслені зміни дозволяють припустити, що упродовж наступних 10 років Україна може повторити сценарії перебігу демовідтворювальних процесів Росії та Білорусі.

Різноваріантні сценарії прогнозу дозволяють оцінити масштаби імовірних змін у чисельності та статевовіковому складі населення України, ступені його поста-

ріння, забезпеченості репродуктивним потенціалом на найближчу перспективу. В запропонованому дослідженні, розроблялось два сценарії прогнозу.

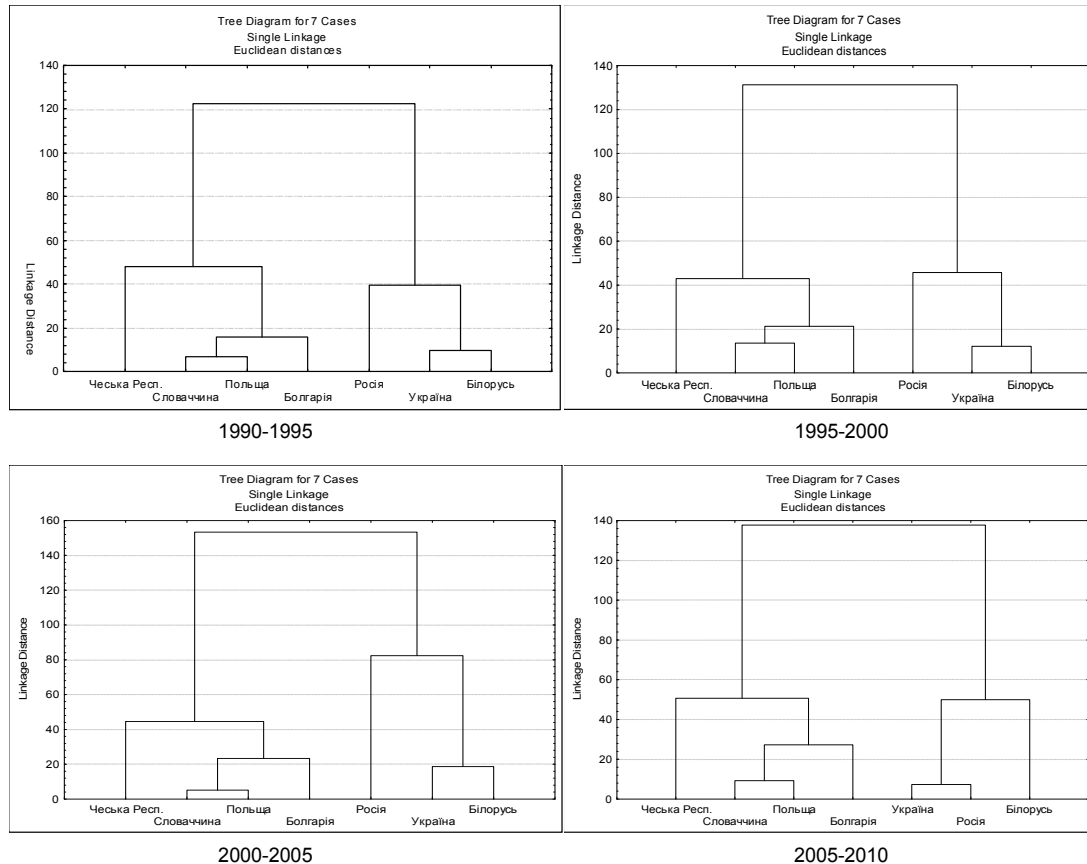

Рис. 2. Дендрограми країн Східної Європи за показниками демографічної поведінки, 1990-2010 рр.

*Джерело: побудовано автором самостійно.

Перший (сценарій 1) враховував еволюційну зміну показників природного відтворення населення України з тенденцією попередніх років. Виходячи з реальних трендів, передбачається подальше збільшення середньої очікуваної тривалості життя чоловіків і, меншою мірою, жінок. Імовірно, і на далі скорочуватиметься смертність немовлят, завдяки реалізації державної програми поліпшення репродуктивного здоров'я населення і планування сім'ї, а також розширенню мережі сучасних регіональних перинатальних центрів. Є підстави для подальшого зростання сумарного коефіцієнта народжуваності серед умовних поколінь, оскільки в активному плідному віці перебуватимуть найчисельніші когорти жінок, народжених у 1983-1987 роках. Характерно, що на це покоління припадає період зміни моделі народжуваності. Внаслідок трансформації вікової структури плідності у бік постарін-

ня матерів, підвищуватиметься середній вік матерів при народженні дітей усіх черговостей. Зрозуміло, що на очікувані показники відтворення впливатиме зміна статевовікової структури населення, у тому числі внаслідок міграції. При розробці сценарію прогнозу враховувалась сучасна динаміка додатного сальдо зовнішньої міграції із щорічним абсолютним приростом у середньому на 1,2 тис. осіб. В імітаційну модель закладено зміну обсягів міграційних потоків в розрізі статі та п'ятирічних вікових груп, а також вікові імовірності народжень і смерті корінного населення і громадян інших країн.

Другий сценарій складався за припущення, що українське населення розвиватиметься за схемою демографічної поведінки Росії та Білорусі з урахуванням часового лагу демопроектів. При цьому роль міграційної складової залишалась такою самою, як і в першому сценарії.

Таблиця 1. Фактичні і гіпотетичні значення показників відтворення населення України

Показники	Фактичні значення у 2011 р.	Гіпотетичні значення у 2020 р.	
		сценарій 1	сценарій 2
Середня очікувана тривалість життя чоловіків, років	66,0	68,6	69,0
Середня очікувана тривалість життя жінок, років	75,9	77,0	77,2
Смертність немовлят, ‰	9,0	7,3	7,0
Сумарний коефіцієнт народжуваності, дитини	1,459	1,586	1,546
Нетто-коефіцієнт відтворення	0,693	0,759	0,731
Середній вік матері, років	27,2	27,6	27,5
Коефіцієнт природного приросту, ‰ п.	- 3,5	-4,9	-5,1

*Джерело: побудовано автором за даними Держстату України.

Як показують дані таблиці 3, обидва сценарії прогнозують зростання від'ємного природного приросту, хоча український сценарій (сценарій 1) видається більш оптимістичним. Завдяки інтенсивнішому збільшенню сумарного коефіцієнта народжуваності, а відтак і нетто-коефіцієнта відтворення, природні втрати населення наростатимуть повільніше. Якби українське населення перейшло на режим дожиття російського і білоруського населення із зменшенням смертності населення в працездатному віці, то зростання середньої очікуваної тривалості життя було б помітнішим. Втім, сценарій народжуваності в сусідніх країнах, із зміщенням піку плідності у старші вікові групи, зменшить інтенсивність відтворення материнського покоління.

Очікувані зміни у характері відтворення населення, з урахуванням повільного зростання сальдо міграційного

приросту не спасуть Україну від подальшої депопуляції. Гіпотетична чисельність українського населення у 2020 році коливатиметься від 43,77 до 43,87 млн осіб (табл. 2). За українського сценарію природний убуток може бути трохи меншим, завдяки більшій чисельності народжених. Зростання народжуваності призведе до збільшенню частки покоління дітей до 16 %. Але через подовження тривалості життя населення поглиблюватиметься процес старіння за обома сценаріями. Тож, в майбутньому зростатиме навантаження на населення працездатного віку, а також зменшуватиметься репродуктивний потенціал через те, що дітородний контингент почнуть поповнювати найменш чисельні когорти народжених у 2000-2004 роках.

Таблиця 2. Фактичні і гіпотетичні показники чисельності і структури населення України

Показники	Фактичні значення у 2011 р.	Гіпотетичні значення у 2020 р.	
		сценарій 1	сценарій 2
Чисельність населення, млн осіб	45,45	43,87	43,77
Природний приріст (втрати), тис. осіб	-162	-217	-224
Чисельність народжених, тис. осіб	502,6	426,0	412,5
Частка населення віком 0-14 років, %	14,4	16,0	15,7
Частка населення віком 15-49 років, %	50,0	46,5	46,7
Частка населення віком 65 і старше років, %	15,2	16,9	16,9

*Джерело: побудовано автором за даними Держстату України.

Одержані результати статистичного моделювання процесу відтворення населення України цікаво порівняти з даними інших прогнозів, а саме, оновленої версії комплексного демографічного прогнозу (перегляду 2010 року), виконаного Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи (ІДСД) НАН України [4], а також трьох варіантним прогнозом Відділу народонаселення ООН перегляду 2010 року [7]. При зіставленні різних прогнозних оцінок слід зважити на різні передумови та припущення кожного сценарію. Зокрема, гіпотези Відділу народонаселення ООН ґрунтувались на різних тенденціях зміни народжуваності і досягнення відповідно високого, середнього і низького рівнів. Прогнозні оцінки ІДСД НАН України враховували три варіанти перебігу народжуваності та середньої очікуваної тривалості життя, а саме: висока народжуваність і висока тривалість життя, середня народжуваність і середня тривалість життя, теж саме стосується низького варіанту. З огляду на гіпотетичні припущення, найбільш придатні для порівняння поданого в роботі сценарію 1 – середні варіанти ІДСД та Відділу народонаселення ООН.

Порівняно з пропонованим українським сценарієм 1 песимістичним є середній варіант прогнозу ООН, за якого гіпотетичні показники дожиття українського населення значно нижчі ніж реальні у 2011 році. Імовірно, зовнішні експерти не вбачають стабільних позитивних змін у соціально-економічному становищі України та істотних зрушень у поведінці населення щодо поширення здорового способу життя, зменшення рівня травматизму та частки зовнішніх неприродних чинників смерті. Фахівцями Департаменту населення ООН прогнозується дещо вищий рівень смертності немовлят (11 % при фактичному 9 % у 2011 р.). Слід зазначити, що між оцінками національної статистики і Департаментом народонаселення ООН існують значні розбіжності щодо фактичних рівнів смертності немовлят. Як згадувалось вище, у 2011 р. за даними Держстату України цей показник складав 9 %, а за оцінками ООН він був на рівні 13 %. Більш висока зовнішня оцінка виходить з того, що в Україні після переходу у 2007 р. на міжнародні критерії живонародження не повністю реєструються передчасно народжені живі діти з малою вагою.

Таблиця 3. Гіпотетичні і прогнозні значення чисельності і складу населення України у 2020 році

Показники	Гіпотетичні значення, (сценарій 1)	Прогноз ІДСД НАН України			Прогноз ООН*		
		високий	середній	низький	високий	середній	низький
Чисельність населення, млн осіб	43,87	44,85	44,31	43,19	45,82	44,83	43,84
Чисельність народжених, тис. осіб	426,0	494,0	457,9	423,3	565,2	441,8	318,4
Природний приріст (втрати), тис. осіб	-217	-68,4	-176,8	-306,7	-110,6	-232,3	-353,9
Частка населення віком 15-49 років, %	46,5	45,9	46,3	46,9	44,0	45,0	46,0
Частка населення віком 65 і старше років, %	16,9	17,8	17,4	16,8	19,4	19,8	20,3

* прогноз на 2015-2020 рр.

*Джерело: побудовано автором за даними [4, 7].

Згідно з усіма сценаріями в Україні триватиме процес депопуляції через перевищення смертності над народжуваністю. Навіть значне зростання коефіцієнта сумарної народжуваності до малоїмовірного рівня 1,97 дитини не забезпечить українське населення від природних втрат та скорочення його чисельності (табл.3).

Очікувані зміни у віковій структурі населення також не сприятимуть природному відтворенню. Адже усі прогнозні оцінки вказують на зменшення репродуктивного контингенту віком 15-49 років, якій у середньостроковій перспективі складатиме менше половини населення. У стані виснаженого демографічного ресурсу,

тобто нестатку покоління батьків, Україна перебуватиме принаймні до 2030-2035 років. На позитивні зміни можна очікувати лише після того, як в активний дітородний вік почнуть входити більш чисельні покоління народжених у 2004 і пізніших роках. До 2020 року посилюватиметься процес постаріння українського населення, за якого частка осіб віком 65 років і старше коливатиметься в межах 17-18 %. У такому разі залишається розраховувати в першу чергу на подовження тривалості життя населення дітородного і економічно активного віку. Ще одним резервом може бути міграційний приріст населення. За кардинального покращення соціально-економічних умов це повернення на батьківщину українських мігрантів, у тому числі трудових. За гірших – приплив мігрантів з азійських країн, для яких Україна є транзитною державою на шляху до розвинутих європейських країн.

Висновки. Порівняльний аналіз перебігу демографічних процесів в Україні та в сусідніх країнах Східної Європи показав схожість тенденцій відтворення населення. Найбільш очевидним є збіг динаміки народжуваності, зокрема коливання фаз її падіння і підвищення. Причому, характер тренду сумарного коефіцієнту народжуваності як для умовних, так і для реальних поколінь з-поміж розглянутих східноєвропейських країн принципово не відрізнявся. Відмінності у рівнях сумарної народжуваності зумовлювались різними пронаталістськими заходами з боку різних держав. З певним часовим лагом в усіх країнах поступово формується нова модель народжуваності із зміненням календарем народжень у бік пізнього материнського віку, відкладання народження первістків, зростання частки позашлюбних народжень та частки свідомо бездітних пар.

Сучасний режим народжуваності у поєднанні з існуючим характером дожиття населення призводить до поступового процесу депопуляції зазначених країн. Різниця полягає лише в тому, що розвинутим східноєвропейським країнам вдалося вийти зі стану від'ємного природного приросту, а пострадянські країни його не здолали, навіть за умов тимчасово сприятливої статеві-вікової структури населення.

На теперішній час Україна має демографічний ресурс не гірший ніж у сусідніх державах. Втім, найближчих десять років її відтворювальний потенціал зменшуватиметься внаслідок довготривалої кризи народжуваності, а також погіршення характеру дожиття населення економічно активного та дітородного віку. До того ж значно поповниться пенсійний контингент післявоєнним поколінням народжених.

З. Пальян, канд. екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОЦЕНКА ПЕРСПЕКТИВ ВОСПРОИЗВОДСТВА УКРАИНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ВТОРОГО ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО ПЕРЕХОДА

В работе представлен сравнительный статистический анализ изменения модели рождаемости и режима дожития населения Украины и отдельных восточно-европейских стран. Разработаны сценарии демографического поведения украинского населения на среднесрочную перспективу. Результаты статистического моделирования характеристик воспроизводства позволяют не только оценить характер и масштабы возможных изменений, но и скорректировать стратегию государственной демографической политики Украины.

Ключевые слова: сценарии прогноза, демографическое поведение, гипотетические показатели.

Z. Palian, PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

AN ESTIMATION OF POPULATION REPLACEMENT PROSPECTS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE SECOND DEMOGRAPHIC TRANSITION

The article presents a comparative statistical analysis of change the model of fertility and the survival regime population in Ukraine and some Eastern Europe countries. The scenarios of medium-term forecasts the demographic behavior of Ukrainian population has been carried out. The results of statistical modeling the characteristics of natural population replacement allow to estimate the character of possible changes and also to correct strategy of state demographic policy in Ukraine.

Keywords: forecast scenarios, demographic behavior, hypothetical indicators.

За таких умов демографічне майбутнє країни певною мірою визначається і регулюється виваженою державною політикою. Якщо Україна в подальшому піде своїм еволюційним шляхом, з тенденцією зростання сумарної народжуваності і поліпшення режиму виживання малюків та осіб старшого пенсійного віку, то її очікуватимуть менші природні втрати населення, ніж за білорусько-російським варіантом. Якби державна демографічна політика України зосередилась також на збереженні життя населення молодого і середнього віку, особливо чоловіків, то можна було б уповільнити процес депопуляції. Певні сподівання покладаються на міграційний приріст. Передусім – повернення українських трудових емігрантів за кардинальних змін у соціально-економічному становищі на батьківщині. Позитивним змінам у відтворенні чисельності населення України сприятиме зовнішня імміграція з Молдови, а також країн Південної та Східної Азії.

Розглянуті варіанти прогнозу чисельності та складу населення України можуть використовуватись для корегування сучасної державної демографічної політики. В умовах реалізації пенсійної реформи в Україні, вкрай важливо завчасно оцінити очікуваний обсяг трудових ресурсів та чисельність нової когорти осіб після працездатного віку. Окреслені тенденції народжуваності та дожиття українського населення, мають враховуватись при виконанні державних програм щодо здоров'я нації, проведенні медичної реформи.

Список використаних джерел

1. Human Development Report 2013. The rise of the South: Human Progress in a Diverse World [Текст]. One United Plaza, NY 10017, 2013. – 203 p.
2. Захаров С. Место России по уровню рождаемости по ряду стран [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2012/0495/tema04.php>.
3. Lesthaeghe R. "Two Demographic transitions?" [Текст] / R. Lesthaeghe, D. J. van de Kaa // Population Growth and Decline. Deventer, Van Loghum Slaterus, 1986. – P. 9-24.
4. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти [Текст] / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демогр. та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2010. – 248 с.
5. Население России 2009 [Текст]: Семнадцатый ежегодный демографический доклад / Отв. ред. А.Г. Вишневикий; Гос.ун-т. – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом. Гос.ун-та – Высшей школы экономики, 2011. – 334 с.
6. Paradyz J. An assessment of population development in Western Poland in the light of the 2nd demographic transition. [Текст] / J. Paradyz, K. Paradyz // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія Економіка. – №129. – 2010. – С.21-23.
7. UN Population Division World Population Prospects: The 2010 Revision, available at: <http://www.unpopulation.org/>.

Надійшла до редакції 21.03.14

УДК 388.22 (082)
JEL L26, C42, R12

Е. Поповская, канд. техн. наук, доц.
Национальный исследовательский университет
Высшая школа экономики, Российская Федерация

ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКАЯ АКТИВНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ РОССИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЕЖРЕГИОНАЛЬНЫХ РАЗЛИЧИЙ

В статье приведены результаты межрегиональных сопоставлений социально-демографических характеристик предпринимательства. Источником статистических данных стали результаты выборочного обследования населения, проведенного в рамках проекта "Раннее предпринимательство в России: региональное измерение" Научно-учебной лаборатории исследований предпринимательства Высшей Школы Экономики

Ключевые слова: предпринимательство, региональные сопоставления, воспроизводство предпринимательских страт.

Постановка проблемы. Межрегиональные различия предпринимательской активности населения обусловлены комплексом причин макро-, мезо-, микроуровня. Решение начать собственное дело зависит, в первую очередь, от внешних условий, которые формируют правовая, налоговая, административная системы, государственная политика в области поддержки предпринимательства (факторы макроуровня). При этом региональные условия для предпринимательского старта существенно различаются, что и приводит к межрегиональным различиям в типе предпринимательских стратегий и специфическим чертам предпринимательской активности в регионах. Такое различие зависит не только от общеэкономических условий развития регионов, но и от действий региональных властей, направленных на создание специализированной инфраструктуры поддержки предпринимательства и благоприятных социальных условий (общественное мнение, практика СМИ в создании успешного образа предпринимателя) (факторы мезоуровня). Помимо условий внешней среды, на принятие решений о ведении предпринимательской деятельности оказывает влияние оценка собственных компетенций как предпринимателя (знания, навыки, устойчивость к риску, т.е. ресурсы личности) и так называемые факторы восприятия (факторы микроуровня).

Таким образом, предпринимательская активность является результатом взаимосвязи и взаимодействия индивидуальных характеристик и институциональных особенностей социально-экономической среды регионов.

В настоящее время развитию предпринимательской активности уделяется особое внимание, так как именно малые и средние фирмы с устойчиво высокими темпами прироста основных показателей могут сформировать паттерн для инновационного развития экономики [1]. При этом "сравнение ситуации в России со странами Центральной и Восточной Европы, а также с Китаем и другими странами БРИК, которые за два последних десятилетия в большинстве своем продемонстрировали впечатляющие результаты в развитии предпринимательства, показывает, что по большому счету дальше этой констатации политические партии, общественные организации и государственные институты пока не двинулись" [2]. Для выработки действенной политики поддержки предпринимательства необходима информация о состоянии предпринимательского потенциала, о различных стадиях жизненного цикла предприятий. Наличие такой информации позволит выработать меры, стимулирующие предпринимательскую активность населения (с учетом конкретных условий и привязки предлагаемых мер к наличной и проектируемой инфраструктуре поддержки предпринимательства).

Анализ последних исследований и публикаций.

Теория предпринимательства – бурно развивающееся за рубежом направление междисциплинарных исследований. Создан значительный задел научных работ, раскрывающих специфику предпринимательской деятельности и ее влияние на экономический рост: большое количество исследований посвящено типологии предпринимательских структур, оценке предпринимательских возможностей, а также выявлению факторов, обуславливающих мотивацию предпринимательства.

Значимость этого направления исследований проявилась и в том, что в 1996 года Шведским центром по изучению малого бизнеса и Шведским агентством экономического и регионального развития основана ежегодная Международная премия за исследования в области предпринимательства и малого бизнеса. В 2009 году статус премии повысился и теперь она носит название Всемирной премии за исследования в области предпринимательства и является своеобразным аналогом Нобелевской премии в области исследований предпринимательства. Обзор вклад зарубежных исследователей-лауреатов Всемирной премии приведен в исследовании "Современные классики теории предпринимательства" [3]. В частности, в книгу включены специальные лекции, с которыми лауреаты выступают в момент вручения премии. Собранный цикл лекций лауреатов международной премии "За вклад в исследования предпринимательства и малого бизнеса" в 1996-2010 гг. отражает наиболее важные направления и результаты исследований в области предпринимательства. Так Дэвид Бёрч во главу угла поставил анализ влияния малого бизнеса на занятость; Золтан Акс и Дэвид Одретч – на экономический рост. Дэвид Стори получил премию за анализ влияния на малый бизнес государственной политики в развитых странах, Говард Олдрич занимался проблемой формирования предпринимательских команд, а Израэль Кирцнер и Уильям Баумоль внесли большой вклад в понимание роли предпринимательства в развитии экономических систем. Участники проекта "Диана" анализировали особенности женского предпринимательства, а Скотт Шейн стал родоначальником подхода к пониманию предпринимательства как процесса открытия новых возможностей [5].

Нерешенные ранее части общей проблемы. В настоящее время официальная статистика предоставляет значительный объем данных о развитии малого и среднего предпринимательства. Однако эти данные не содержат информации о состоянии предпринимательского потенциала, о различных стадиях жизненного цикла предприятий, которая необходима для разработки принципов и приоритетных направлений поддержки предпринимательства. Сложившаяся ситуация с изучением предпринимательской активности населения в